

- *Про Національну доповідь НАН України «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності» (доповідач — академік НАН України С.І. Пирожков)*
- *Про результати наукових досліджень українських учених в Антарктиці (доповідач — доктор геологічних наук В.Г. Бахмутов)*
- *Про нагородження відзнаками НАН України та Почесними грамотами НАН України і Центрального комітету профспілки працівників НАН України (доповідач — академік НАН України В.Л. Богданов)*
- *Кадрові та поточні питання*

ІЗ ЗАЛИ ЗАСІДАНЬ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ

17 березня 2021 року

Засідання Президії НАН України 17 березня 2021 р. відбулося у режимі відеоконференції під головуванням президента НАН України академіка НАН України А.Г. Загороднього.

Члени Президії НАН України заслухали наукову доповідь академіка НАН України **Сергія Івановича Пирожкова** про підготовлену Секцією суспільних і гуманітарних наук НАН України Національну доповідь «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності» (стенограму див. на с. 34).

Цивілізаційна суб'єктність є станом країни, за якого вона зусиллями своєї політичної, економічної, наукової, творчої еліти та громадянського суспільства спроможна конструювати власне цивілізаційне майбутнє, формулювати та реалізовувати національні інтереси, втілювати національну стратегію розвитку. Головним критерієм сили чи слабкості суб'єктності країни є здатність створити власний цивілізаційний проект — цілісний образ майбутнього країни в економічному, політичному й духовно-культурному вимірах та послідовно втілювати його в життя.

У Національній доповіді комплексно досліджено історичні передумови, специфіку, проблеми й чинники набуття Україною цивілізаційної суб'єктності у сучасному світі; докладно проаналізовано уявлення громадян про ступінь самостійності держави в різних сферах внутрішньо- та зовнішньополітичної активності; показано ставлення міжнародних партнерів до суб'єктності України; визначено перспективи цивілізаційної суб'єктності України у XXI ст., шляхи її посилення в політичній, економічній, міжнародно-правовій і духовно-культурній сферах.

Яскраве і складне минуле одного з найбільших європейських народів — українського — є невід'ємною складовою загальноєвропейського та всесвітнього цивілізаційного поступу. При цьому Україна не просто включена в загальний цивілізаційний поступ, а й має власну цивілізаційну суб'єктність, яка неоднаково проявлялася на різних етапах історії. Суб'єктність сучас-

ної України, яка волею українського народу, висловленою на референдумі, почала розвиватися з 1991 р. на основі незалежної держави, мала тривалу передісторію і глибокі корені, що сягають цивілізації і культури Київської Русі. Можна виділити принаймні три «сплески» цивілізаційної суб'єктності України в історії, які передують сьогодняшньому її стану: 1) Київська Русь; 2) козацька держава; 3) Українська революція 1917–1921 рр.

Специфіка набуття Україною цивілізаційної суб'єктності в сучасному світі пов'язана з його глобалізованістю. Україна, як і будь-який суб'єкт сучасної історії, залучена до процесів світового масштабу, які визначають її місце у глобальній ієрархії, а отже, її цивілізаційну суб'єктність. Водночас впродовж усього періоду незалежності через внутрішні деструктивні процеси та постійний, аж до збройної агресії, тиск Російської Федерації Україна не набула ще належної суб'єктності. Нинішнє місце України у глобальному світі характеризується тим, що вона й досі перебуває переважно в парадигмі об'єкта світової політики та цивілізації. Внаслідок неефективного державного управління, посилення корупції та ролі олігархів у політичних і економічних процесах Україна потрапила під вплив більш потужних гравців, які намагаються обстоювати свої інтереси, зокрема й за рахунок української суб'єктності.

Причини низького рівня суб'єктності України пов'язані також із недостатністю зусиль вітчизняних управлінських еліт щодо здійснення процесів технологічної модернізації та забезпечення інноваційного прискорення розвитку української економіки. Тривалий час спостерігається таке негативне явище, як вплив висококваліфікованих, зокрема наукових, кадрів за кордон, що зумовлює подальше розмивання геоекономічного статусу держави і перетворення її на об'єкт впливу потужних світових економік.

Важливим показником суб'єктності держави є уявлення громадян про ступінь її самостійності в різних сферах внутрішньо- та зовнішньополітичної активності. Фахівцями Інституту соціології НАН України було роз-

роблено та використано в масовому опитуванні 2020 р. (2907 респондентів) спеціальну методичку — індекс державної суб'єктності України (ІДСУ) з виділенням 15 основних сфер політичної активності, в межах яких держава може здійснювати свої повноваження з різним ступенем самостійності чи залежності від інших політичних суб'єктів. Загальний висновок такий: громадяни України здебільшого невисоко оцінюють самостійність своєї держави у вирішенні проблем, пов'язаних із зовнішньою політикою і внутрішніми реформами. Враховуючи, що переважна більшість населення високо оцінюють важливість для себе державної незалежності і демократичного розвитку України, слід визнати, що в масовій свідомості дуже поширеним є дисонанс між високою оцінкою важливості державної незалежності й низькою оцінкою її практичного втілення. При цьому мешканці Заходу і Центру України, а також україномовні громадяни вище оцінюють суб'єктність держави, ніж жителі Сходу, Півдня та російськомовні громадяни України.

У ХХІ ст. набуття цивілізаційної суб'єктності будь-якою країною потребує атмосфери соціальної злагоди, справедливості та суспільної довіри, що неможливо без подолання бідності й розриву між багатими і незаможними. На жаль, сьогодні людей у їхньому ставленні до держави та її суб'єктності об'єднує низький матеріальний рівень життя. Подолання бідності, поліпшення матеріального стану українських сімей сприятиме поступовому підвищенню оцінок державної суб'єктності.

Для утвердження себе самодостатнім цивілізаційним суб'єктом Україні належить досягти високого рівня національної консолідації, створити у суспільстві атмосферу взаємної довіри і солідарності, посилити активістську динаміку, утвердити нормативно-ціннісну систему, яка має відображати цінності, інтереси та ідеали всіх соціальних груп і бути результатом їх реальної взаємодії.

На шляху демократичного будівництва цивілізаційна суб'єктність України може бути утверджена лише завдяки зміцненню соці-

Виступ академіка НАН України Сергія Івановича Пирожкова

альних інститутів, а також виробленню правил гри, яких буде дотримуватися кожен у суспільстві.

Сьогодні в Україні необхідно актуалізувати інноваційну гуманістичну суб'єктність, яка здатна вивести нашу країну на рівень продукування цікавих і цінних для глобалізованого світу ідей та їх технологічного й економічного втілення.

Вкрай важливим є впровадження демократичної моделі сучасної конкурентоспроможної політичної системи на основі верховенства права, розвиненої правової культури, збалансованої представницької демократії, сильного самоврядування, ефективного державного менеджменту.

Одним із важливих завдань українських реформ є подолання корупції, створення механізмів зменшення визначального впливу олігархів та фінансово-промислових груп на політику держави. Актуальним для нашого суспільства залишається реформування правоохоронних органів та системи судочинства.

Необхідно забезпечити реалізацію Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, насамперед таких її положень, як деокупація Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей, зміцнення Збройних Сил України, інших органів сектору безпеки і оборони.

Важливим завданням зовнішньої політики України, зумовленим її належністю до європейської культури та цивілізаційної спільноти, залишається подальша європейська і євроатлантична інтеграція, а в перспективі — досягнення повноправного членства в ЄС і НАТО. Саме реалізація цієї стратегічної мети істотно зміцнить міжнародну правосуб'єктність України.

У Національній доповіді підкреслено, що посилення суб'єктності України значною мірою пов'язане з необхідністю ефективного використання наявних ресурсів — промислово-індустріального й наукового потенціалу; унікального географічного розташування, що створює сприятливі умови для розміщення виробництв, орієнтованих на ринки як ЄС, так і країн азійського регіону; сировинної бази; запасів чорнозему і потенційних можливостей виходу на позиції одного з аграрних лідерів сучасного світу; потужного людського капіталу, резерву освіченої трудової сили, системи підготовки професійних кадрів.

У контексті реформування і транзиту економіки від сировинного до високотехнологічного укладу слід робити акцент на превалювання проривних галузей, покликаних стати «локомотивом» української економіки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках. Такими кластерами зростання української економіки можуть стати ІТ-технології, ІТ-бізнес, розбудова інфраструктури, будівельна галузь, туризм, розвиток «зеленої» енергетики, вирощування органічної продукції та інші сфери високотехнологічного виробництва.

Варто відмовитися від ілюзій, що цивілізаційна суб'єктність може сформуватися сама собою. Вона має бути предметом постійної уваги органів державної влади та громадськості, наукової спільноти та експертних кіл. У розвитку суб'єктності Україні слід розраховувати передусім на власні сили, послідовно забезпечувати втілення свого цивілізаційного проекту.

У підготовці Національної доповіді взяли участь фахівці установ НАН України — Ін-

ституту історії України, Інституту соціології, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса, Інституту держави і права ім. В.М. Корецького, Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди, Центру гуманітарної освіти. Доповідь є інтегрованим результатом наукових досліджень, виконаних у межах дослідницьких проєктів установ НАН України в галузі соціогуманітарних наук у 2020 р.

В обговоренні доповіді взяли участь академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України академік НАН України В.А. Смолій; директор Національного інституту стратегічних досліджень доктор політичних наук О.В. Литвиненко; віцепрезидент НАН України член-кореспондент НАН України О.О. Рафальський; президент Національної академії педагогічних наук України академік НАН України, академік НАПН України В.Г. Кремень; академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академік НАН України Г.А. Скрипник; академік-секретар Відділення загальної біології НАН України академік НАН України В.Г. Радченко; директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я.С. Яцків; голова Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України академік НАН України В.П. Семиноженко; академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік НАН України В.М. Локтев.

Підсумовуючи виступи, президент НАН України академік НАН України А.Г. Загородній високо оцінив роботу, проведену установами Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України з підготовки Національної доповіді «Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності», і зазначив, що в сучасних умовах гібридного світового порядку і геополітичної турбулентності, безумовно, життєво важливим завданням для України є утвердження себе як повноцінного суб'єкта світової цивілізаційної системи. Враховуючи висловлені під час обговорення думки та зважаючи на актуальність піднятих у доповіді питань, Президія НАН України постановила доопрацювати На-

Виступ доктора геологічних наук Володимира Георгійовича Бахмутова

ціональну доповідь з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій та у встановленому порядку надіслати її до Офісу Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства закордонних справ України, інших зацікавлених міністерств і відомств, а також забезпечити презентацію основних її положень для широких кіл громадськості, зокрема через засоби масової інформації. Повнотекстовий електронний варіант Національної доповіді буде розміщено на вебсайтах Національної академії наук України, Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та Інституту історії України.

* * *

Далі члени Президії НАН України заслухали наукову доповідь доктора геологічних наук **Володимира Георгійовича Бахмутова** про участь Національної академії наук України у виконанні Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2023 рр., заходи з нагоди 25-ї річниці заснування української антарктичної станції «Академік Вернадський» та найвагоміші результати наукових досліджень українських учених в Антарктиці (стенограму див. на с. 48).

Після приєднання України до Договору про Антарктику у 1992 р. було створено міжвідомчий Антарктичний комітет під керів-

ництвом академіка НАН України В.І. Старостенка, а у 1993 р. — Центр антарктичних досліджень, який очолив академік НАН України П.Ф. Гожик. Визначною подією було підписання у 1995 р. Меморандуму про передачу Україні британської антарктичної станції «Фарадей», яку в 1996 р. було перейменовано на «Академік Вернадський».

Отримавши у 2004 р. статус консультативного члена Антарктичного договору, Україна посіла гідне місце серед країн-учасниць. Ця подія мала важливі геополітичні наслідки, оскільки нашу державу було визнано однією з провідних науково розвинених країн світу, які представлені в Антарктиці на постійній основі. Це стало можливим завдяки дослідженням українських учених у приантарктичних морях, зокрема й на Українській антарктичній станції «Академік Вернадський».

За 25 років досліджень в Антарктиці зусиллями 35 наукових установ НАН України, університетів та організацій під загальним керівництвом Національного антарктичного наукового центру при МОН України було створено науково-методологічну основу та матеріально-технічну базу для цілеспрямованих фундаментальних і прикладних досліджень льодового континенту. Це дає Україні вагомі переваги, пов'язані з можливостями та політико-економічними перспективами використання морського простору, мінеральних ресурсів і біоресурсів Антарктики.

Реалізація національних наукових та економічних інтересів України в Антарктиці можлива лише за умови розроблення довгострокової комплексної програми. Кабінет Міністрів України 03.11.2010 прийняв постанову № 1002 «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2020 роки», яку було продовжено до 2023 р.

Програмою передбачено проведення комплексних досліджень, які підтримуються Міжнародним науковим комітетом з антарктичних досліджень, за такими основними науковими напрямками: геолого-геофізичні, гідрометеорологічні, океанографічні, геокосмічні, біологіч-

ні, медико-фізіологічні дослідження, розроблення і впровадження нових технологій.

Серед наукових напрямів програми слід відзначити дослідження в галузі наук про Землю, що забезпечують комплексне вивчення різних геосфер Землі, які проводять фахівці наукових установ НАН України з геології, геофізики, геодезії, радіофізики, електромагнетизму та приладобудування, зокрема з Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна та його Карпатського відділення, Інституту геологічних наук, Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка, Радіоастрономічного інституту, Українського гідрометеорологічного інституту та ін. З цією метою створено полігони, апаратурні комплекси, нові технології, методики, теоретичні моделі, бази даних моніторингових спостережень. Впроваджено нові підходи і методи обробки геофізичних даних, зокрема в галузі тектономагнітних і магнітоваріаційних спостережень, дистанційного зондування Землі, моніторингу динаміки льодовикового покриву, електромагнітного зондування тощо, які широко застосовують у практиці геолого-геофізичних і геокосмічних досліджень.

Отримано низку нових фундаментальних результатів, зокрема стосовно геодинамічної еволюції та глибинної будови літосфери, що дозволило вдосконалити критерії регіонального прогнозу та визначати умови й області формування мінеральних і вуглеводневих ресурсів. Моніторингові спостереження глобальних резонансних систем та введення поняття електромагнітного клімату сприяли формуванню нового напрямку, пов'язаного з глобальними електромагнітними резонаторами як індикаторами космічної погоди, та розвиненню наукової концепції щодо зв'язку атмосферної і космічної погодних систем. За цикл робіт «Структура і динаміка геофізичних полів як відображення еволюції та взаємодії геосфер в Антарктиці» авторському колективу, у складі якого було 7 представників різних установ НАН України, у 2015 р. присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки.

Отже, впродовж досить невеликого проміжку часу створено науково-методологічну осно-

ву і базу для розширення цілеспрямованих досліджень не лише у фундаментальних науках, а й у сфері практичних завдань, пов'язаних з політико-економічними перспективами використання Україною морського простору і ресурсів Антарктики. При цьому провідну роль традиційно відігравали і мають відігравати надалі наукові установи НАН України.

В обговоренні доповіді взяли участь директор Карпатського відділення Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України член-кореспондент НАН України В.Ю. Максимчук; академік-секретар Відділення наук про Землю НАН України академік НАН України О.М. Пономаренко; директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України академік НАН України Я.С. Яцків; в.о. академіка-секретаря Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України академік НАН України С.В. Комісаренко; академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік НАН України В.М. Локтев; голова Донецького наукового центру НАН України та МОН України член-кореспондент НАН України В.А. Устименко; почесний директор Інституту географії НАН України академік НАН України Л.Г. Руденко; академік-секретар Відділення загальної біології НАН України академік НАН України В.Г. Радченко.

Підбиваючи підсумки обговорення доповіді, президент НАН України академік НАН України А.Г. Загородній зазначив, що назріла необхідність подати клопотання до Міністерства освіти і науки України щодо створення Міжвідомчої наукової ради з вивчення Антарктики з метою налагодження ефективнішої координації діяльності НАН України і МОН України у цій сфері. Президія НАН України ухвалила рішення про делегування науковців НАН України для участі у X Міжнародній антарктичній конференції, присвяченій 25 річчю підняття Державного Прапора України на станції «Академік Вернадський», яка відбудеться 11–13 травня 2021 р., і якнайширше висвітлення у засобах масової інформації досягнень провідних установ НАН України у дослідженні Антарктики та приантарктичних акваторій.

* * *

Члени Президії НАН України розглянули також низку поточних питань:

- заслухали повідомлення президента НАН України академіка НАН України А.Г. Загороднього про Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2020 році та схвалили проєкт Звіту;
- затвердили списки зареєстрованих кандидатів у дійсні члени (академіки) і члени-кореспонденти НАН України на виборах до складу НАН України у 2021 році;
- ухвалили Порядок проведення конкурсу заявок від наукових установ НАН України на виконання науково-дослідних тем у рамках постдокторальних досліджень у Національній академії наук України;
- затвердили Порядок проведення конкурсу заявок від претендентів для участі у програмі постдокторальних досліджень у Національній академії наук України;
- розглянули питання про цільові програми наукових досліджень відділень НАН України;
- заслухали інформацію віцепрезидента НАН України академіка НАН України В.Г. Кошечка про Державну наукову установу «Державний центр інноваційних біотехнологій»;
- затвердили оновлений склад Ради Донецького наукового центру Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України;
- затвердили оновлений склад Ради Західного наукового центру Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України;
- затвердили оновлений склад Ради Північно-Східного наукового центру Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України;
- затвердили оновлений склад Ради Придніпровського наукового центру Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України;
- ухвалили оновлені склади таких наукових рад і комітетів при Президії НАН України: Міжвідомчої науково-технічної ради з проблем корозії і протикорозійного захисту металів; Наукової ради з проблеми «Інформація. Мова. Інтелект»; Українського комітету Міжнародної асоціації з дослідження і поширення слов'янської культури; Комітету наукової термінології;
- прийняли рішення про ліквідацію Науково-координаційної та експертної ради з питань ресурсу і безпеки експлуатації конструкцій, споруд та машин у зв'язку з прийняттям у грудні 2020 р. рішення про започаткування нової цільової програми наукових досліджень НАН України «Науково-технічні проблеми моніторингу стану, оцінювання і подовження ресурсу конструкцій, обладнання та споруд тривалої експлуатації» («Ресурс-3»).

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик